

יהודה ושומרון ומזרח ירושלים תחת שלטון ירדן

מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית

שטחה של ממלכת ירדן בין השנים 1948–1967

בין 1948 ל-1967 שלטה ירדן במזרח ירושלים ובשטחי יהודה ושומרון, לאחר שבסיומו של המנדט הבריטי, כבשה את שטחים אלו, אשר הוכרו כשטח המיועד למדינה יהודית במסגרת הצהרת בלפור ב-1917^[1], בעוד תוכנית החלוקה מ-1947 ייעדה את רובם למדינה הערבית. במהלך מלחמת העצמאות השתלט הצבא הירדני על שטחי יהודה ושומרון ועל מזרח ירושלים, וב-1950 הכריזה ירדן על סיפוח שטחים אלו לשטחה הריבוני. הסיפוח לא הוכר בינלאומית (למעט הכרה על ידי בריטניה, עיראק ופקיסטן), ואף הייתה כלפיו התנגדות מצד הליגה הערבית.

בתקופת שלטונה כינתה ירדן את שטחי יהודה ושומרון בשם "הגדה המערבית" (בערבית: *الضفة الغربية*, בתעתיק מדויק: "אלצ'פה אלע'רביה"), ממלכת ירדן כולה כונתה בשם "ממלכת שתי הגדות" (כאשר במרכזה עובר נהר הירדן) כאשר שטחי יהודה ושומרון כונו בשם "הגדה המערבית" ואילו השטחים הירדנים שממזרח לנהר נקראו בשם "הגדה המזרחית". השליטה הירדנית בשטחים אלו הגיעה לסיומה עם כיבוש השטחים על ידי ישראל במלחמת ששת הימים.

במהלך תקופה זו הייתה הגירה שלילית חריפה מהאזור, על רקע התדרדרות המצב הכלכלי, עקב ניתוק האזור ממרבית שטחי ארץ ישראל וריבוי הפליטים הפלסטינים שהתיישבו בו.

תוכן עניינים

- 1 רקע
- 2 כיבוש בידי ירדן במהלך מלחמת העצמאות
- 3 תחת שלטון ירדן
 - 3.1 סיפוח השטחים הכבושים לירדן
 - 3.2 כלכלה ודמוגרפיה
 - 3.3 תקריות בין ירדן לישראל
 - 3.4 מרידות
- 4 מלחמת ששת הימים
- 5 הסתלקות ירדן מתביעה על יהודה ושומרון
- 6 ראו גם
- 7 הערות שוליים

רקע

המלך עבדאללה הראשון בכנסיית הקבר, 29 במאי 1948

שטח יהודה ושומרון היה לאורך מרבית ההיסטוריה חלק מארץ ישראל, ונשלט על ידי גורם שלטוני אחד ששלט גם על שאר חלקי הארץ. מאז 1922 נמצא כל שטחה של ארץ ישראל שממערב לנהר הירדן, ובכלל זה שטח יהודה ושומרון, במסגרת המנדט הבריטי. תוכנית החלוקה שפורסמה ב-1947 חילקה את הארץ למספר יחידות עם מעברים צרים בנקודות מפגש, שמהם הורכבה מדינה יהודית ומדינה ערבית, כאשר המפתח לחלוקה היה בעיקרו שיקול דמוגרפי של ריכוזי אלוסייה יהודית וערבית. בשל כך יועד אזור יהודה ושומרון להיות חלק מהמדינה הערבית, בעוד ירושלים וסביבתה הייתה מתוכננת להיות תחת משטר בינלאומי. תוכנית החלוקה נדחתה על ידי הערבים.

בשיחות סודיות שנוהלו בין גולדה מאיר כנציגת הסוכנות היהודית לבין המלך עבדאללה בנובמבר 1947, סוכם בין הצדדים כי היישוב היהודי יאפשר לירדן להשתלט על אזור יהודה ושומרון, ובתמורה לא יתקוף את המדינה היהודית שתקום. זמן קצר קודם לסיום המנדט הבריטי נערכה פגישה שנייה בין גולדה מאיר למלך עבדאללה, בה הודיע המלך עבדאללה כי לא יוכל לעמוד בסיכום שהבטיח, בשל ההסכם עם מדינות ערב הנוספות בדבר פלישה לארץ.^[2]

כיבוש בידי ירדן במהלך מלחמת העצמאות

חייל הלגיון הערבי עומד בתוך הריסות בית הכנסת החורבה, יוני 1948

במלחמת העצמאות נלחם צבא ירדן (שנקרא אז הלגיון הערבי) באזור ירושלים ועמק בית שאן. עוד בטרם הוכרזה המדינה פתח הלגיון בהרעשה כבדה משטח עבר הירדן על קיבוץ גשר ומצודת המשטרה בנהריים, שעל פי החלטת החלוקה נועדו להיכלל בשטח המדינה היהודית, הפגזה שנמשכה שלושה ימים בין 27 ל-30 באפריל 1948. נוסף על כך, נותרו בשטחי יהודה ושומרון חלק מיחידות הלגיון ששימשו בשירות הבריטים במשימות משמר גם לאחר המועד האחרון לעזיבת הבריטים את הארץ, יחידות שבין השאר נטלו חלק בהתקפה על גוש עציון ורמת רחל. בראשית מאי 1948 נכנס הצבא הירדני לשטחי יהודה ושומרון ולמזרח ירושלים, והשתלט על השטח הערבי שפינו הבריטים. ערב ההכרזה על הקמת המדינה כבש הצבא הירדני את גוש עציון, כיבוש שגרר את פינויים של נווה יעקב - עטרות ושל בית הערבה. הרובע היהודי בעיר העתיקה נכבש אף הוא. קרבות קשים נערכו עם הלגיון באזור לטרון, בשטח העירוני של ירושלים וסביבתה. המהלכים העיקריים בחזית הירדנית התרחשו ברובם עד ההפוגה השנייה בקיץ 1948.

בסיום המלחמה עמד צה"ל מול הצבא הירדני בקו חזית ארוך ומפותל (ביחוד באזור ירושלים), כאשר לצד הצבא הירדני עומד הצבא העירקי באזור השרון. בעקבות חיכוכים פנימיים בין ירדן לעיראק ואיום צה"ל לכבוש את השטח שהוחזק על ידי הצבא העירקי, הסכימה ירדן במסגרת הסכמי שביתת הנשק בתום מלחמת העצמאות להעברת שטחים נרחבים לידי ישראל, בייחוד באזור ואדי ערה והמשולש, תמורת שטח קטן יותר שהוחזק על ידי ישראל בדרום הר חברון. קביעת קו הגבול במסגרת הסכם זה הגדירה את גבולות יהודה ושומרון על משמעותיהם הפוליטיות למשך עשרות השנים הבאות, גבולות שהינם בעיקרם צבאיים-פוליטיים, ולא גאוגרפים.

במהלך מלחמת העצמאות נוספו לתושבי יהודה ושומרון כ-300,000 פליטים שעזבו מקומות יישוב שנכבשו על ידי צה"ל. במסגרת תוכנית החלוקה תוכנן חיבור אזור יהודה ושומרון עם מישור החוף הדרומי, אך אזור זה נכבש על ידי צה"ל במסגרת מלחמת העצמאות, דבר שגרם לראשונה בהיסטוריה לניתוק האזור מהשפלה וממישור החוף על נמליהם (נמל חיפה ונמל יפו) שעברו לשליטת מדינת ישראל, כמו גם מהגליל ומהנגב. השליטה הישראלית בפרוזדור ירושלים ובירושלים המערבית ניתקה חלקית את החיבור בין השומרון ליהודה, שנעשתה דרך מזרח ירושלים ומדבר יהודה. הקשר עם מצרים וסוריה התאפשר אך ורק דרך עבר הירדן המזרחי. מאפיינים אלו השפיעו לרעה על הכלכלה באזור במהלך השנים הבאות.

תחת שלטון ירדן

סיפוח השטחים הכבושים לירדן

מלון אינטרקונטיננטל אשר נבנה במזרח ירושלים, בעת הכיבוש הירדני, מעל בית הקברות היהודי שבהר הזיתים

ב-1 בדצמבר 1948 ערך המלך עבדאללה את קונגרס יריחו, שבו הוחלט על איחוד של הגדה המערבית עם ממלכת ירדן. ב-24 באפריל 1950 סיפחה ירדן באופן רשמי את שטחי יהודה ושומרון,^[3] והעניקה לכל תושבי האזור אזרחות ירדנית (בכך הייתה ירדן למדינה היחידה מבין ארצות ערב שהעניקה אזרחות לפליטים פלסטינים). הסיפוח גרר גינויים רחבים ממדינות רבות, ואף גרר הצעה לסילוקה של ירדן מהליגה הערבית.^[4] גם ממשלת ישראל פרסמה הודעה רשמית בה הובעה התנגדות לסיפוח^[5] הסיפוח הוכר אך ורק על ידי בריטניה (שיחד עם ההכרה בסיפוח הכירה דה יורה במדינת ישראל, ודה פקטו בשליטת ירדן וישראל בחלקי ירושלים שבשליטתן),^[6] ובמידה מצומצמת על ידי מדינות נוספות. אזור יהודה ושומרון קיבל כ-30 מושבים בפרלמנט הירדני, באופן יחסי לגודל האוכלוסייה שבו (כחצי מאוכלוסיית ירדן בתקופה זו).

כלכלה ודמוגרפיה

ניתוק האזור משאר חלקי ארץ ישראל גרר השפעה כלכלית חריפה על יהודה ושומרון. הכלכלה בתקופה זו התבססה בעיקרה על חקלאות, שהתפרסה על כ-2,300 קמ"ר מעובדים ובה הועסקו כ-43% מכוח העבודה. מגזר תעסוקה חשוב נוסף היה מגזר התיירות. במגזר התעשייה הועסקו רק כ-15,000 איש, רובם בתעשייה זעירה. המטבע החוקי היה הדינר הירדני. ריבוי הפליטים חסרי הכל כמו גם אפשרויות התעסוקה המצומצמות הובילה לאבטלה משמעותית, שהובילה להגירה ניכרת לעבר הירדן המזרחי ולמדינות ערב. במהלך שנות הכיבוש הירדני עמד שיעור גידול האוכלוסייה על שיעור נמוך של כ-1% לשנה, וזאת למרות גידול טבעי גבוה, בשל ההגירה השלילית החריפה.

הניתוק הפוליטי הוביל לניתוק תשתית החשמל באזור מתחנות הכח של חברת החשמל בחיפה ובתל אביב, אליה התחברו ערים מרכזיות באזור בתקופת השלטון הבריטי, ומתחנת הכח הירושלמית שסיפקה חשמל לאזור ירושלים, שנתרה באזור השליטה הישראלי. במזרח ירושלים הוקמה תחנת כח חדשה בשופט בראשית שנות ה-50 על ידי חברת החשמל המזרח ירושלמית, שסיפקה חשמל מתחנה זו גם לאזור בית לחם, רמאללה ויריחו. בשאר הערים סופק חשמל על ידי מחלקת חשמל עירונית שפעלה במסגרת השלטון המקומי. ייצור החשמל בתקופה זו נעשה באמצעות גנרטורים גדולים שהופעלו בדלק נוזלי, וסבלו מנצילות והספק נמוך, שהובילו לייצור חשמל בכמות נמוכה מהביקוש, ובמחיר גבוה בהשוואה לחשמל שיוצר בישראל ביחידות ייצור בטכנולוגייה קיטורית, לצד בעיות אמינות בזרם החשמל שסופק. מאפיין זה הוביל לחדירה מוגבלת למדי של מוצרים חשמליים לאזור (כדוגמת מקרר חשמלי), ולקשיים ניכרים בפיתוח תעשייה שהתבססה על חשמל כמקור אנרגיה.

תקריות בין ירדן לישראל

קו הגבול בין ישראל לבין יהודה ושומרון כונה "הקו הירוק", וחלקו העובר בירושלים כונה "הקו העירוני". בהסכם שביתת הנשק בין ישראל לירדן נקבע שישראלים יוכלו לפקוד את המקומות הקדושים במזרח ירושלים, בהם הכותל המערבי והר הזיתים, וגם מקומות ציבוריים כמו האוניברסיטה העברית ובית החולים הדסה הר הצופים, ותאפשר תנועת ישראלים בקטע הדרך לטרון-שער הגיא (כיום חלק מכביש 1) אך השלטון הירדני לא כיבד את החלק הזה בהסכם.

קו הגבול הארוך, המפותל והקשה להגנה, יחד עם ניסיונם של פליטים פלסטינים לשוב למקומות מגוריהם, הוביל לתופעה רחבה של הסתננות, למטרת השתקעות מחודשת, למטרות גניבה ולמטרות טרור. בעקבות אירועי טרור שבאו מיהודה ושומרון נערכו פעולות תגמול על ידי צה"ל, נגד יישובים ובסיסי צבא ומשטרה בגדה המערבית. אירועים בולטים:

- **פעולת קיביה:** ב-14 באוקטובר 1953, בעקבות פיגוע שבו נרצחו בישראל אם ושני ילדיה, פעל כוח של יחידה 101 כנגד הכפר קיביה וכפרים נוספים סביבו. בפעולה נהרגו כ-60 אזרחים מתושבי הכפר, וכ-45 בתים פוצצו.

חיילי צה"ל בפתח בניין משטרת קלקיליה

- **מבצע יהונתן:** ב-10 בספטמבר 1956 ערכו חיילי הלגיון הערבי התקפה על חיילי צה"ל שהיו באימונים באזור בית גוברין. בהתקפה נרצחו 8 עתודאים, סטודנטים לרפואה. הירדנים גררו את גופותיהם אל מעבר לגבול והתעללו בהן. למחרת נשלחו חיילי הצנחנים לפעולת תגמול במשטרת א-רהווה הסמוכה לעיר דאהרייה שבנפת חברון. התחנה פוצצה ו-29 חיילים ירדנים נהרגו בפעולה. אבדות הצנחנים היו הרוג אחד ומספר פצועים.
- **מבצע לולב:** ב-23 בספטמבר 1956 הותקף, בירות שנורו מעבר לגבול ירדן, קהל של חובבי ארכאולוגיה שנאסף לכנס לידיעת הארץ בקיבוץ רמת רחל. מהירי נהרגו 4 מבאי הכנס ו-16 נפצעו. בירדן השתררה בהלה והרדה מפני פעולת תגמול ישראלית מסיבית. שלטונות ירדן מיהרו לפרסם הודעה כי הירי בוצע על ידי "חייל מטורף". ואכן צה"ל הגיב במבצע לולב. בליל הושענא רבה תשי"ז - 25 בספטמבר 1956, פשטו הצנחנים, בפיקודם של מרדכי גור ורפאל איתן, על משטרת חוסאן שבנפת בית לחם. לאחר קרב קשה פוצצה התחנה. לירדנים היו 39 הרוגים. לצה"ל היו 10 הרוגים, 5 מהם בהתפוצצות מטען חומר נפץ שהיה על אחד הג'יפים, ו-16 פצועים.
- **מבצע שומרון:** נערך ב-10 באוקטובר 1956 נגד משטרת קלקיליה בתגובה לשני מעשי רצח בישראל שנעשו על ידי מחבלים שבאו מירדן. 18 לוחמי צה"ל נפלו במבצע ו-68 נפצעו. לירדנים היו כ-88 הרוגים ו-15 פצועים.
- **פעולת סמוע:** ב-13 בנובמבר 1966 פשט צה"ל על הכפר סמוע שמדרום לחברון, בעקבות פעולות חבלה שנעשו נגד מטרות ישראליות. בפעולה פוצצו עשרות בתים. לירדנים נגרמו 18 הרוגים, ולצה"ל הרוג אחד. במקביל לפעולה הקרקעית נערך קרב אוויר בין כשמונה מטוסי הוקר האנטר של חיל האוויר הירדני לבין ארבעה מטוסי מיראז' של חיל האוויר הישראלי. במהלך קרב האוויר, הפיל רן פקר את אחד ממטוסי ההאנטר. טייסו של המטוס הירדני נטש את המטוס, אך הוא נהרג כאשר כיסא המפלט התנגש בדופן הוואדי. טייס המטוס היה מואפק סאלטי, מפקד טייסת ההאנטרים.

מרידות

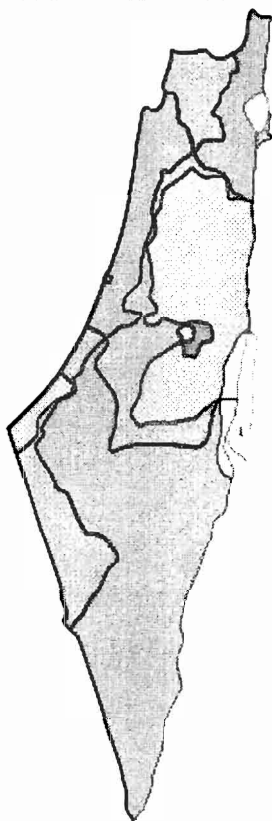
במהלך שנות ה-60 של המאה ה-20 אירעו ביהודה ושומרון שתי מרידות משמעותיות של פלסטינים כנגד השלטון הירדני. המרידה הראשונה אירעה ב־1963, על רקע הפיכת הבעת' בסוריה. המרידה דוכאה על ידי הצבא הירדני, בסיועה של ישראל שריכזה כוחות צבא בגבולה עם ירדן. ב־1966, על רקע פעולת סמוע הישראלית שהתפתחה לעימות ישראלי-ירדני נרחב, אירעה מרידה נוספת, שדוכאה באכזריות ובכוח רב על ידי הצבא הירדני. [דרוש מקור]

מלחמת ששת הימים

במהלך מלחמת ששת הימים כבשו כוחות צה"ל את מזרח ירושלים, ואת מלוא השטח של יהודה ושומרון עד נהר הירדן. במהלך המלחמה נמלטה אוכלוסייה גדולה לעבר הירדן המזרחי, דבר שהקטין את האוכלוסייה הכללית בכ־200,000 איש. ישראל החליטה על סיפוח מזרח ירושלים והענקת תעודות זהות לתושביו (אך ללא זכות בחירה לכנסת), בעוד שאר שטחי יהודה ושומרון נשארו תחת שליטה צבאית של צה"ל. עם זאת, ישראל אפשרה מעבר תושבים וסחורה בין שני עברי הירדן במסגרת מדיניות הגשרים הפתוחים.

הסתלקות ירדן מתביעה על יהודה ושומרון

ערך מורחב – ניתוק הזיקה

השטח שהוקצה ב-1947
 למדינה היהודית
 השטח שהוקצה ב-1947
 למדינה הערבית, אשר היה תחת
 השליטה של מצרים וירדן בין
 השנים 1949-1967
 השטח שהוקצה ב-1947
 למדינה הערבית, אך אשר עבר
 לשליטה ישראלית בשנת 1949
 שטחי מזרח ירושלים אשר
 היו אמורים להיות שטח בינלאומי
 תחת פיקוח של האו"ם אך אשר
 היו תחת שילטון ירדני בין השנים
 1949-1967
 שטחי מערב ירושלים אשר
 היו אמורים להיות שטח בינלאומי
 תחת פיקוח של האו"ם אך אשר
 היו תחת שילטון ישראלי לאחר
 1949

ב-1988 הכריזה ירדן על הסתלקותה מתביעת בעלות כלפי יהודה ושומרון, אותם היא שייכה לארגון אש"ף. החל משנה זו בוטלו המושבים בפרלמנט הירדני שיועדו לתושבי יהודה ושומרון, מושבים שעמדו בתוקפם גם לאחר מלחמת ששת הימים. האו"ם והרוב המחלט של מדינות העולם נוקטים עמדה שעל-פיה השטח ראוי להיות חלק ממדינה פלסטינית עתידית.

ראו גם

- ירושלים המחולקת

הערות שוליים

- ¹ ראו מעמד שטחי יהודה ושומרון מנקודת ההשקפה של המשפט הבינלאומי (http://www.pmo.gov.il/Documents/doch090712.pdf) עמ" 9-12, מתוך דו"ח על מעמד הבנייה ביהודה ושומרון (דו"ח לוי).
- ² יהודה לפידות, המהלכים המדיניים שהכתיבו את המערכה על ירושלים בתש"ח (http://www.daat.ac.il/daat/history/maamarim/hamahalalim-2.htm), באתר דעת
- ³ עבה"י החליטה רשמית על סיפוח אזור הכיבוש של הלגיון (http://jpress.org.il/Default/Scripting/ArticleWin_TAU.asp?)

- ,(From=Archive&Skin=TAUHe&BaseHref=DAV/1950/04/25&EntityId=Ar00101&ViewMode=HTML) דבר, 25 באפריל 1950
⁴ מצרים תעמוד בתוקף על גירוש עבה"י מהליגה (http://jpress.org.il/Default/Scripting/ArticleWin_TAU.asp?)
 ,(From=Archive&Skin=TAUHe&BaseHref=DAV/1950/05/23&EntityId=Ar00101&ViewMode=HTML) דבר, 23 במאי 1950
 שאלת עבה"י בליגה נשארת תלויה ועומדת (http://jpress.org.il/Default/Scripting/ArticleWin_TAU.asp?)
 ,(From=Archive&Skin=TAUHe&BaseHref=DAV/1950/06/15&EntityId=Ar00118&ViewMode=HTML) דבר, 15 ביוני 1950
⁵ ^ "צעד חד צדדי, שאינו מחייב בשום אופן את ישראל. ... שאלת מעמדם של האזורים הערביים ממערב לירדן נשארת לדידנו פתוחה.", תגובת דובר הממשלה על הסיפוח)

[http://jpress.org.il/Default/Scripting/ArticleWin_TAU.asp?\(From=Archive&Skin=TAUHe&BaseHref=DAV/1950/04/25&EntityId=Ar00124&ViewMode=HTML](http://jpress.org.il/Default/Scripting/ArticleWin_TAU.asp?(From=Archive&Skin=TAUHe&BaseHref=DAV/1950/04/25&EntityId=Ar00124&ViewMode=HTML)
 דבר, 25 באפריל 1950
 6. ^ בריטניה הכירה דה-יורה בישראל ובסיפוח)

[http://jpress.org.il/Default/Scripting/ArticleWin_TAU.asp?\(From=Archive&Skin=TAUHe&BaseHref=DAV/1950/04/28&EntityId=Ar00100&ViewMode=HTML](http://jpress.org.il/Default/Scripting/ArticleWin_TAU.asp?(From=Archive&Skin=TAUHe&BaseHref=DAV/1950/04/28&EntityId=Ar00100&ViewMode=HTML)
 דבר, 28 באפריל 1950

קטגוריות: יהודה ושומרון | ירדן: היסטוריה | המאה ה-20 | מזרח ירושלים

-
- שונה לאחרונה ב־07:48, 5 בנובמבר 2014.
 - הטקסט מוגש בכפוף לרישיון Creative Commons ייחוס-שיתוף זהה 3.0; ייתכן שישנם תנאים נוספים. ראו תנאי שימוש לפרטים.